

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіоналістики

"ЗАТВЕРДЖУЮ"

Проректор з науково-педагогічної роботи
ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ЕТНОГРАФІЇ

рівень вищої освіти	<u>бакалавр</u>
галузь знань	<u>10 Природничі науки</u>
спеціальність	<u>106 Географія</u>
освітня програма	<u>Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток; Географія рекреації та туризму; Фізична географія, моніторинг і кадастр земельних ресурсів; Картографія, геоінформатика і кадастр; Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота; Географія, природознавство та спортивно-туристська робота</u>
вид дисципліни	<u>обов'язкова</u>
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

2021 / 2022 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

«4» серпня 2021 року, протокол № 7

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: канд. геогр. наук, доцент Юрій КАНДИБА

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики

Протокол від «4» серпня 2021 року № 9

Завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіоналістики

 Людмила НСМЕЦЬ
(підпис)

Програму погоджено з гарантами освітньо-професійних програм (керівниками проектних груп):

Гарант освітньо-професійної програми «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»

 Катерина КРАВЧЕНКО
(підпис)

Гарант освітньо-професійної програми «Географія рекреації та туризму»

 Юлія ПРАСУЛ
(підпис)

Гарант освітньо-професійної програми «Фізична географія, моніторинг і кадастр земельних ресурсів»

 Світлана РЕШЕТЧЕНКО
(підпис)

Гарант освітньо-професійної програми «Картографія, геоінформатика і кадастр»

 Олена СІННА
(підпис)

Гарант освітньо-професійної програми «Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота»

 Наталія ГУССВА
(підпис)

Гарант освітньо-професійної програми «Географія, природознавство та спортивно-туристська робота»

 Катерина БОРИСЕНКО
(підпис)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол від «4» серпня 2021 року № 6

Голова науково-методичної комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму

 Олександр ЖЕМЕРОВ
(підпис)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «**Історична географія з основами етнографії**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалавра

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності

106 Географія

освітні програми

Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток;
Географія рекреації та туризму;
Фізична географія, моніторинг і кадастр земельних ресурсів;
Картографія, геоінформатика і кадастр
Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота;
Географія, природознавство та спортивно-туристська робота

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни – формування знань про особливості взаємодії природи, населення і господарства на Землі на різних етапах історії людства.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:

- вивчити теоретичні і методологічні основи історичної географії та етнографії;
- показати роль природного середовища в антропогенезі й етногенезі та соціально-економічному і культурному розвитку суспільства;
- простежити тенденції взаємодії людини і природи у просторово-часовому вимірі;
- вивчити географічні особливості стародавніх цивілізацій;
- ознайомитися з господарсько-культурними типами;
- вивчити головні ознаки етносів, структуру етнічних утворень;
- проаналізувати концепції етногенезу;
- вивчити головні етнічні процеси, їх особливості;
- вивчити особливості та географію рас, етносів, мовних сімей і груп, релігій у світі.

1.3. Кількість кредитів – 4

1.4. Загальна кількість годин – 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Обов'язкова	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
3-й	
Семестр	
6-й	
Лекції	
20 год.	
Практичні, семінарські заняття	
20 год.	
Лабораторні заняття	
-	
Самостійна робота	
80 год.	
Індивідуальні завдання	
-	

1.6. Заплановані результати навчання:

Загальні компетентності:

ЗК 8. Прагнення до збереження природного навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку суспільства;

ЗК 9. Розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей і відносно природи (принципи гуманізму, етики, біо-, еко- та геоетики).

Спеціальні (фахові) компетентності:

ФК 2. Здатність до системного географічного мислення;

ФК 4. Розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку та взаємодії природи і суспільства й уміння їх використовувати у професійній, соціальній, педагогічній діяльності;

ФК 6. Здатність проводити географічний аналіз природних та суспільних об'єктів і процесів у різних просторово-часових масштабах.

Програмні результати навчання:

ПРН 2. Базові знання природничо-географічних наук: об'єктно-предметна область, поняттєво-термінологічний апарат, теорії і концепції, закони і закономірності, методи дослідження тощо;

ПРН 3. Базові знання суспільно-географічних наук: об'єктно-предметна область, поняттєво-термінологічний апарат, теорії і концепції, закони і закономірності, методи дослідження тощо;

ПРН 5. Чинники диференціації природи, принципи ландшафтної організації географічної оболонки, класифікації ландшафтів;

ПРН 7. Базові уявлення про географічні основи раціонального природокористування та охорони природи;

ПРН 18. Визначати зміни характеристик природного середовища під впливом різних типів господарської діяльності.

Знання:

- місце історичної географії в системі географічних наук та її зв'язки з іншими науками;
- проблеми історико-географічних досліджень в Україні;
- особливості взаємодії людського суспільства з навколишнім природним середовищем на різних етапах історичного розвитку;
- роль природно-географічних чинників в антропогенезі;
- географічні особливості стародавніх цивілізацій;
- поняття про етнос та етногенез;
- структура етнічних утворень;
- концепції етногенезу;
- етнічні процеси;
- расовий, етнічний, лінгвістичний, релігійний склад населення світу.

Уміння і навички:

- розрізняти предмет вивчення історичної географії та історії географії;
- виявляти закономірності розвитку історико-географічних досліджень;
- визначати роль природно-географічних факторів у розвитку суспільства;
- виявляти вплив природних умов на особливості розселення та господарської діяльності людей;
- аналізувати характер впливу природокористування на довкілля на різних етапах розвитку суспільства;
- характеризувати расовий, етнічний, релігійний склад населення регіонів та країн світу;
- аналізувати етнічні процеси в регіонах і країнах світу.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Взаємодія людини і природи в історико-географічному вимірі

ТЕМА 1. *Теоретичні та методологічні основи історичної географії*

Об'єкт та предмет дослідження історичної географії. Історія географічних відкриттів, історія географічних ідей та історична географія. Місце історичної географії в системі наук. Зв'язок історичної географії з іншими науками. Напрями в історичній географії. Періодизація в історичній географії. Проблеми історико-географічних досліджень в Україні.

ТЕМА 2. *Природно-географічні чинники антропогенезу, заселення Землі людиною*

Еволюційна гілка людини. Роль природно-географічних факторів в еволюції людини. Значення ландшафтів в еволюції людства. Причини міграцій первісних людей. Імовірні напрями міграцій. Заселення материків.

ТЕМА 3. *Походження і географія людських рас*

Поняття раси. Фактори расогенезу. Ознаки расових відмінностей людей. Підходи до класифікації рас. Просторовий розподіл європеїдної, монголоїдної, негроїдної та австралоїдної рас та їх малих рас. Формування і географія перехідних і змішаних рас. Расовий склад населення регіонів і країн.

ТЕМА 4. *Взаємодія людини і природи на ранніх етапах розвитку людського суспільства*

Коеволюція людини і навколишнього природного середовища. Вплив природних ландшафтів на розвиток первісних людей. Збиральництво, полювання і рибальство – основні види господарської діяльності первісних людей. Передумови переходу до виробляючого господарства. Центри походження культурних рослин. «Неолітична революція». Головні райони первісного землеробства. Зародження і поширення скотарства. Освоєння металів. Виникнення екологічних проблем. Перша екологічна криза в епоху неоліту.

ТЕМА 5. *Зародження стародавніх цивілізацій*

Поняття цивілізації. Етапи виникнення цивілізацій (за Л. Мечниковим). Географічні аспекти розвитку стародавніх цивілізацій: Межиріччя (Месопотамії), Єгипту, Індії, Китаю, Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, цивілізацій Америки (інки, ацтеки, майя). Трипільська культура. Східний і західний типи цивілізацій.

Розділ 2. Основи етнографії та етногеографії

ТЕМА 1. *Поняття про етнос та етногенез*

Об'єкт і предмет етнографії, етнології та етногеографії. Поняття етносу. Поняття про етногенез. Концепції етногенезу. Структура етнічних утворень. Етнічні процеси.

ТЕМА 2. *Концепція етногенезу Л. Гумільова*

Місцезорозвитку етносів. Пасіонарність як ключове поняття етногенезу. Фази етногенезу. Взаємодія етносу з природним ландшафтом.

ТЕМА 3. *Культурно-господарська адаптація етносів до природних умов*

Природні умови як визначальний фактор господарської спеціалізації території, в історичному аспекті. Господарсько-культурні типи. Вплив природних умов і господарства на розвиток культури. Формування менталітету етносу в залежності від природно-географічних умов та господарського укладу.

ТЕМА 4. *Етнолінгвістичний склад населення світу*

Етнічна структура населення світу. Найбільші за кількістю населення народи світу, їх географія. Типологія країн за етнічною ознакою. Сутність лінгвістичної класифікації народів світу. Мовні сім'ї, групи і підгрупи. Географія народів мовних сімей та їхніх груп.

індоєвропейської, кавказької, семіто-хамітської, нігеро-кордофанської, ніло-сахарської, койсанської, дравідійської, уральської, алтайської, сіно-тібетської, тайської, австроазіатської, австронезійської, ескімосо-алеутської, чукотсько-камчатської, андаманської, сім'ї австралійських та папуаських народів, сім'ї індіанських народів. Географія етносів, мови яких не входять до жодної сім'ї.

ТЕМА 5. *Релігійний склад населення світу*

Історико-географічні аспекти розвитку релігій світу. Релігійна структура населення світу. Географія світових релігій: християнства, ісламу, буддизму. Національні релігії. Місцеві традиційні (первісні) вірування.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Взаємодія людини і природи в історико-географічному вимірі												
Тема 1. Теоретичні та методологічні основи історичної географії	12	2	2			8						
Тема 2. Природно-географічні чинники антропогенезу, заселення Землі людиною	10	2				8						
Тема 3. Походження і географія людських рас	12	2	2			8						
Тема 4. Взаємодія людини і природи на ранніх етапах розвитку людського суспільства	12	2	2			8						
Тема 5. Зародження стародавніх цивілізацій	14	2	4			8						
<i>Разом за розділом 1</i>	<i>60</i>	<i>10</i>	<i>10</i>			<i>40</i>						
Розділ 2. Основи етнографії та етнології												
Тема 1. Поняття про етнос та етногенез	10	2				8						
Тема 2. Концепція етногенезу Л.М. Гумільова	12	2	2			8						
Тема 3. Культурно-господарська адаптація етносів до природних умов	10	2				8						
Тема 4. Етнолінгвістичний склад населення світу	14	2	4			8						
Тема 5. Релігійний склад населення світу	14	2	4			8						
<i>Разом за розділом 2</i>	<i>60</i>	<i>10</i>	<i>10</i>			<i>40</i>						
Усього годин	120	20	20			80						

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Теоретичні та методичні основи історичної географії	2
2.	Походження і географія людських рас	2
3.	Історико-географічний аналіз взаємодії людини і природи на території України	2
4.	Географія стародавніх цивілізацій	4
5.	Концепції етногенезу	2
6.	Етнічний і мовний склад населення світу	4
7.	Релігійний склад населення світу	4
	<i>Разом</i>	<i>20</i>

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Ознайомлення з теоретико-методологічними основами історичної географії	8
2	Опрацювання матеріалу за темою «Природно-географічні чинники антропогенезу, заселення Землі людиною»	8
3	Вивчення теорій походження людських рас, підготовка до практичної роботи	8
4	Ознайомлення з особливостями взаємодії людини і природи на ранніх етапах розвитку людського суспільства, підготовка до практичної роботи	8
5	Вивчення географічних особливостей стародавніх цивілізацій, підготовка до практичної роботи	8
6	Опрацювання матеріалу за темою «Етнос та етногенез»	8
7	Вивчення концепції етногенезу Л. Гумільова	8
8	Опрацювання матеріалу за темою «Культурно-господарська адаптація етносів до природних умов»	8
9	Вивчення етнолінгвістичного складу населення світу, підготовка до практичної роботи	8
10	Вивчення релігійного складу населення світу, підготовка до практичної роботи	8
	<i>Разом</i>	<i>80</i>

6. Індивідуальні завдання

Програмою не передбачені.

7. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький.

8. Методи контролю

Усне експрес-опитування, виконання практичних робіт, контрольна робота, екзамен.

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання										Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом	Екзамен	Сума
Розділ 1					Розділ 2									
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10					
5		8	5	10		5		5	7	15	-	60	40	100

T1, T3, T4, T5, T7, T9, T10 – практичні роботи

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Практичні роботи T1, T4, T7, T9 – 5 балів:

- виконання практичних завдань – 3 бали;
- захист роботи – 2 бали.

Практична робота T3 – 8 балів:

- виконання практичних завдань – 6 балів;
- захист роботи – 2 бали.

Практична робота T5 – 10 балів:

- виконання практичних завдань – 8 балів;
- захист роботи – 2 бали.

Практична робота T10 – 7 балів:

- виконання практичних завдань – 5 балів;
- захист роботи – 2 бали.

Контрольна робота – 15 балів:

- тестові завдання – 8 балів;
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 7 балів.

Екзамен – 40 балів:

- тестові завдання – 15 балів;
- завдання на встановлення відповідності – 6 балів;
- визначення змісту понять – 6 балів;
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 13 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література

1. Кандиба Ю.І. Історична географія з основами етнографії: Навчально-методичний комплекс. – Харків, 2010. – 72 с.
2. Макасовський В.П. Историческая география мира. – М., 1997.
3. Баландин Р.К., Бондарев Л.Г. Природа и цивилизация. – М.: Мысль, 1988.
4. Бромлей Ю. Этносоциальные процессы: теория, история, современность. – М., 1987.
5. Голубчиков Ю.Н. География человека. – М., 2003.
6. Алексеев В.И. Географические очаги формирования человеческих рас. – М.: Мысль, 1985. – 232 с.
7. Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Финансы и статистика, 1981.
8. Гумилёв Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – М., 2002.
9. Етнографія України // за ред. С.А. Макаруча. – Львів: Світ, 1994. – 517 с.
10. Итс Р.Ф. Введение в этнографию. – Ленинград, 1991. – 168 с.
11. Кафарський В.І., Савчук Б.П. Етнологія. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
12. Круль В.П. Історична географія Західної України: Консп. лекцій./За ред. Я.І. Жупанського. – Чернівці: ЧДУ, 1999. – 46 с.
13. Лобжанидзе А.А., Горохов С.А., Заяц Д.В. Этногеография и география религий. – М., 2005.
14. Любіцева О.О., Мезенцев К.В., Павлов С.В. Географія релігій. – К.: АртЕк, 1998.
15. Масон В.М. Первые цивилизации. – Ленинград: Наука, 1989.
16. Народы и религии мира: Энциклопедия // ред. В.А. Тишков. – М.: БРЭ, 1998. – 928 с.
17. Население мира: демографический справочник. / Сост. Борисов В.А. – М.: Мысль, 1989.
18. Нестурх М.Ф. Происхождение человека. – М.: Наука, 1970.
19. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України. – К.: Либідь, 1996. – 276 с.
20. Пономарьов А. Українська етнографія. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.
21. Тиводар М. Етнологія: Навч. посібн. – Львів: Світ, 2004. – 624 с.
22. Тойнбі А. Цивилизация перед судом истории.
23. Трубаніков С.В. Історична географія України. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – 168 с.
24. Шевчук Л.Т. Сакральна географія: Навч. посібник. – Львів: Світ, 1999.
25. Этнография // под ред. Ю.В. Бромлея и Г.Е. Маркова. – М.: Высшая школа, 1982. – 320 с.

Допоміжна література

1. Галич Мануэль. История доколумбовых цивилизаций. – М.: Мысль, 1990.
2. Геттнер А. Как культура распространялась по земному шару. – Л., 1925.
3. Гумилёв Л.Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации. – М., 1993.
4. Ламберг-Карловски К. Древние цивилизации. Ближний Восток и Мезоамерика. – М.: Наука, 1992.
5. Липс Юлиус. История древних цивилизаций // Под ред. Задой И. – М.: Аст, 1999.
6. Сегеда С. Основы антропологии: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1995.
7. Шаблій О.І. Основы загальної суспільної географії. Підручник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Антропогенез. – Режим доступа: <http://antropogenez.ru>
2. Антропологическая фотогалерея. – Режим доступа: <http://yenyey.narod.ru/antropologiya>
3. Географічний портал. – Режим доступу: <http://geosite.com.ua>
4. Географія. – Режим доступу: <http://geoswit.ucoz.ru>
5. Етнічна географія, етнографія, етнологія. – Режим доступу: <http://ukr->

tur.narod.ru/etno/etno.htm

6. Історія України – History of Ukraine (Інститут історії України). – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/shev/2/30.pdf>
7. Макарчук С.А. Етнографія України: Навч. посіб. – Львів: Світ, 2004. – Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/index.htm
8. Пізнавальний сайт «Географія»: - Режим доступу: <http://geoknigi.com>
9. Портал о странах и народах мира. – Режим доступа: <http://www.portalostranah.ru>
10. Українська етнографія. – Режим доступу: <http://etno.iatp.org.ua>
11. Українська етнографія. – Режим доступу: <http://www.etno.us.org.ua>
12. Gumilevica: гипотезы, теории, мировоззрение. – Режим доступа: <http://www.gumilevica.kulichki.net>
13. Mesogaia: Премордіальна традиція в Україні. – Режим доступу: <http://www.mesogaia.il.if.ua/intro.htm>
14. Nata Haus: Знание без границ. – Режим доступа: <http://www.infanata.com>.